

MITÄ KULTTUURILLA VOI SELITTÄÄ?

JUSSI PAKKASVIRTA

Alue- ja kulttuurintutkimuksessa keskeisimmät lähestymistavat liittyvät sivilisaatioteorioihin ja maailman eri kulttuurien kehitystä pohtivaan historialliseen traditioon. Tieteidenvälisenä tutkimuskysymyksenä on se, kuinka löytää suuralueita kuvaavia ja selittäviä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia piirteitä.

Vuoden 2016 ehkä merkittävin tiedeuutinen oli yhdysvaltalainen Ligo-laboration havaitsema yleisen suhteellisuusteorian ennustama painovoima-aalto 11. helmikuuta. Tiedotteen mukaan universumi puhui meille. Jossain yli miljardin valovuoden päässä oli tapahtunut kahden mustan aukon sulautuminen, joka lähetti Tellukselle – meidän aikaamme 2000-luvulle – painovoima-aallon, joka pystyttiin havaitsemaan kahdella toisistaan 3 000 kilometrin päässä olevalla äärimmäisen hienorakenteisella mittalaitteella.

Painovoima-aaltojen havainnoinnissa on kyse monimutkaisen ilmiön kuvaamisesta tieteellisesti todentamalla, ajassa ja paikassa. Havaintoa kuvailtiin sanoilla ”mustien aukkojen sulautuminen päättyi viserrykseen” ja ”universumi puhui meille”. Tutkijat käyttivät varsin kulttuurisiksi mieltämiämme ilmauksia. Tämä heijastaa kulttuurin läsnäoloa kaikessa, myös kosmologisessa tutkijayhteisössä ja sen kielessä.

Kulttuurin ymmärtäminen ja selittäminen lie-neekin jopa painovoima-aallon mittaamista monimutkaisempi ilmiö. Painovoima-aallon tajuaminen aivoissamme ja mielessämme on sidoksissa kulttuuriin ja ajattelumme kehitykseen. Kuvittelemme ja esitämme kaiken kulttuurisidonnaisesti. Ihmisen käyttäytymisen ja ajattelun muodostumista – maailmaa ja maailmankaikkeutta – ei voi ymmärtää ilman kulttuuria.

Kulttuurien ja alueiden muoto-opit

Alue- ja kulttuurintutkimuksen alue on sama, jota fysiikassakin mitataan. Tila, aika ja paikka määrittävät sitä. Kulttuurin käsite on hankala ja kiistelty, enkä sitä ryhdy tässä erityisesti määrittelemään. Tunnettu sitaatti ”Kun kuulen sanan kulttuuri, poistan pistoolistani varmistimen”, on laitettu kansallissosialistisen näytelmäkirjailijan Hanns Johstin suuhun, väheksymään vääranlais-ta kulttuuria, mutta ilmaus lienee alkuaan Anton Tšehovin, joka viittasi sillä kulttuurin määrittelemisen vaikeuteen.

Monet tutkijat ovat puhuneet erilaisten kulttuurien tila-ajasta. Tällaisia filosofeja ovat esimerkiksi Oswald Spengler, Arnold Toynbee tai José Vasconcelos. Myös Samuel Huntingtonin 1990-luvulla avaama ”Clash of Civilizations” -keskustelu kuuluu tähän traditioon, ja miksei myös Norbert Eliasin vuonna 1939 esittämä sivilisaatioteoria.

Länsimaiden perikadosta kirjoittaneen Spenglerin filosofian pääajatus on kuvata kulttuurien syklis-organinen morfologia, eli eräänlainen kulttuurien elämänkaaren muoto-oppi. Toynbee etsi maailmanhistorian synteisiä sivilisaatioiden synnyn, kukoistuksen, luhistumisen ja hajoamisen kautta. Meksikolainen Vasconcelos puhui Amerikkoihin syntyneestä kulttuurisesta ”kosmisesta rodusta”, jonka hän mielsi 1900-luvulla muodostumassa olevana ja kulttuurien sekoittumisesta sikiävänä uutena sivilisaationa. Perulainen poliitikko-filosofi Víctor Raúl Haya de la Torre yhdiste-

li omaperäisissä kulttuurihahmotelmissaan erilaisen mantereiden tila-aikoja jopa einsteinilaiseen suhteellisuusteoriaan.

Monia näitä ajattelijoita on heppoisin perustein syytetty myös teoreettisina rasismin, fasismin tai natsismin perustelijoina. Vakavasti puhuen, kulttuurien tutkiminen vaatii eräänlaista humanistis-yhteiskuntatieteellistä suhteellisuusteoriaa. Tällöin puhutaan kulttuurien vertailusta, jotta niiden samanlaisuutta tai toisistaan erottavia tekijöitä pystyttäisiin ymmärtämään ja selittämään. Erilaiset stereotyyppien käytöt, vastaparit, monitieteiset ilmiöiden ja käsitteiden luokittelut auttavat tässä tehtävässä. Kulttuuria tutkimalla pystytään selittämään erilaisten alueiden olemusta ja ymmärtämään niistä jotain uutta. Parempi ymmärtäminen johtaa aina myös parempaan selittämiseen.

Kulttuurin määrittely on haastava tehtävä, kuten edellä mainitsin. Kun taas käytän tässä tekstissä termiä selittää, sisältää se samalla ajatuksen siitä, mihin kulttuurin ymmärtämisellä voi vaikuttaa. En siis tyytyisi kulttuurien tutkimuksessa vain kuvaamiseen, mittaamiseen, luokitteluun ja ymmärtämiseen, kuten perinteisimmässä kulttuurintutkimuksessa usein tehdään. Edellä mainitsemani suursivilisaatioteoreetikot ovat aina pyrkineet selittämään sivilisaatioiden olemusta. Samalla tavalla me suomalaiset olemme pitkään yrittäneet ymmärtää esimerkiksi Venäjää – ja samalla olemme pyrkineet selittämään itseämme – ja toki Venäjää.

Aluetta kuvaavat termit *paikka* ja *tila* eroavat toisistaan myös käsitteellisesti. Kun nyt puhun alueista, viittaan termiin, josta esimerkiksi englannin kielessä käytetään sanaa *area*, en siis niinkään termiin *region*. *Area*-sanalla on omalla tutkimusalallani se merkitys, joka ehkä helpoiten mahdollistaa esimerkiksi suuralueiden, kuten Euroopan, Latinalaisen Amerikan tai Lähi-idän, ymmärtämisen. Olen itse käyttänyt tässä yhteydessä termiä ”kontinentalismi” – johdettuna sanasta nationalismi. Esimerkiksi liittovaltiot Venäjä, Yhdysvallat ja Brasilia ovat tällaisia perinteistä kansallisvaltiota kontinentaalisisempia alueita. Keskeisenä tutkimuskysymyksenä näitä analysoitaessa on se, voimmeko löytää suuralueita kuvaavia ja selittäviä kulttuurisia, historiallisia ja yhteiskunnallisia piirteitä. Tämä onkin alue- ja kulttuurintutkimuksen keskeinen tieteidenvälinen kysymys.

Tällä tutkimussuunnalla on oma historiansa. Alueita ja niiden eroja on selitetty eri tavoin ja menneisyyden eri vaiheissa. Viittasin jo Spenglerin ja Toynbeen kaltaisiin sivilisaatiofilosofoihin ja kulttuurimorfologikkoihin. Perinne jatkuu vahvana.

Sivilisaatioiden menestystekijät?

Taloustieteilijä Daron Acemoglu ja politiikantutkija James A. Robinson esittävät teoksessaan *Why Nations Fail* (2012), että maailman eri alueiden epätasa-arvon ymmärtämiseksi on tutkittava, miksi yhteiskunnat ovat organisoituneet tehottomasti ja sosiaalisesti huonosti toimivilla tavoilla. Heidän mukaansa on väärin keskittyä ”oikein ymmärtämiseen”, on selitettävä miksi köyhät maat ”ymmärsivät asiat väärin” tai miksi vallassa olevat tekevät köyhyyttä aiheuttavia valintoja. Asioitahan ei aina ymmärretä väärin vahingossa tai tietämättä vaan usein myös tarkoituksella. Teoksessaan Acemoglu ja Robinson listaavat teorioita tai selityksiä, jotka eivät toimi riittävästi eri alueiden menestyksen tai vaurauden selittäjinä.

Yksi tunnettu selitys on valistusajan paroni Montesquieun kuvaus siitä, miten maantiede ja ilmasto ovat vaikuttaneet ihmisten toimeliaisuuteen. Samankaltaista tutkimuslinjaa on sofistikoituneemmin työstänyt 1980-luvulta esimerkiksi maantieteilijä Jared Diamond. Hänen väittämänsä on, että ”Historia on kulkenut eri kansoilla [sivilisaatioilla] eri teitä, koska kansojen ympäristöt ovat erilaisia”. Diamondin selitys alueiden erilaiselle kehitykselle maailmanmitassa on se, että menestys riippuu toimivista kotieläinten ja viljelykasvien paketeista, joiden leviäminen taas edellyttää soveltuvia ilmasto-olosuhteita”. Samalla Diamond havainnollistaa sosiaalishistoriallisten sekä kulttuuribiologisten selitysten välisiä eroja ja mahdollisuuksia.

Toinen selitys alueiden menestymiselle on kulttuurihypoteesi. Esimerkiksi Max Weber on tutkimuksissaan esittänyt teesiä protestanttisen etiikan vaikutuksesta eurooppalaisen kulttuurin ja talouden voimaannuttajana suhteessa muihin alueisiin. Weber selittää kulttuurisella tekijällä kapitalismin syntyä ja taloutta. Tulemme taas edellä mainittujen sivilisaatioteorioiden äärelle; Acemoglu ja Robinson arvostelevat myös kulttuuriseli-

tyksiä riittämättöminä, ”ne eivät ole tärkeitä” tai sitten kulttuuriset piirteet ja asenteet muuttuvat niin hitaasti, että niillä ei voi riittävästi selittää esimerkiksi useita historiallisesti suhteellisen nopeita muutoksia (esim. Itä-Aasian tai Kiinan niin sanottuja kasvuihmeitä).

Kolmas Acemoglu ja Robinson arvosteleva selitys on tietämättömyshypoteesi. Tätä hypoteesia ovat viljelleet erityisesti taloustiede ja länsimaiset päättäjäpiirit: köyhät alueet ovat köyhiä, koska hallitsijat eivät tiedä, miten köyhydestä noustaan. Rikkaat maat taas ovat löytäneet parhaat toimintatavat ja onnistuneet poistamaan markkinahäiriöt. Usko tietämättömyys-hypoteesiin on vahva, mutta kovin usein se voidaan historiallisesti osoittaa vääräksi. Köyhyysongelmiin löydetään tietämättömyshypoteesin kautta ratkaisuehdotuksia, jotka perustuvat lähinnä uskoon ja toivoon. Esimerkkejä löytyy vaikka Euroopan taluskriisistä tai Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maa- ja metsätalouden poliittikkaneuvoista Latinalaisen Amerikan maille 1990-luvulla.

Acemoglu ja Robinson päätyvät *Why the Nations Fail* -teoksessaan siihen, että ihmisen itsensä rakentamat poliittiset ja taloudelliset instituutiot ovat alueiden ja maiden menestyksen tai epäonnistumisen perusta. Mutta eikö tämä ole eräänlainen versio siitä, mitä kulttuurilla voi selittää? Acemoglu ja Robinson rakentavat poliittisten ja institutionaalisten prosessien selitystä – ja myös poliittinen prosessi on toki kulttuuria. Arvostellessaan kulttuurihypoteesia kansakuntien menestyksen selittäjänä, Acemoglu ja Robinson määrittelevät kulttuurin liian ahtaasti, kuten taloustieteilijöillä ja politiikan tutkijoilla usein on tapana. Siksi monitieteisellä alue- ja kulttuurintutkimuksella on merkittävä tehtävä. Se yhdistää maantieteellisiä, kulttuurisia sekä historiallisia hypoteeseja ja selityksiä.

Keskustelut kulttuurin ja sivilisaatioiden merkityksestä jatkuvat joka päivä, ja ne vetoavat suuriin lukijakuntiin. Pitkiä linjoja esittävät edelleen erityisesti historioitsijat. Hiljan Helsingissä vieraili israelilainen Yuval Harari, joka bestseller-teoksessaan *Sapiens* on esittänyt ihmisen kulttuurisen menestyksen tekijäksi muun muassa sitä, että meillä on kyky käyttää fiktiota. Tämä on jälleen uusi tulkinta, mutta se tulee melko lähellä kulttuurista sivilisaatioselitystä.

Entä sitten kielitiede, vielä lisänä tähän hypoteesien kokoelmaan? Kielen käyttö on ihmisen ominaisuus ja kulttuurinen ilmiö, joka on aina ja kaikkialla, alueissa ja kulttuureissa?

Kielitieteilijät Edward Sapir ja Benjamin Whorf esittivät jo 1930-luvulla, että erilaiset kielet tuottavat erilaista ajattelua. Vaikka kaikki kielet ovat periaatteessa käännettävissä toisille kielille, erilaiset kielelliset ja kulttuuriset ajattelun tavat heijastuvat siihen, että eri tavat puhua ja kirjoittaa saattavat tuottaa erilaisia johtopäätöksiä. Ongelma on ilmeinen esimerkiksi kieli- ja käännöstieteissä mutta myös erilaisten kulttuurien tutkimisessa.

Toisaalta eri kielten rakenteissa ja logiikassa on samanlaisia elementtejä, minkä vuoksi kaikki kielet pystytään kääntämään toiselle kielelle. Ihmisellä on eräänlainen geneettinen peruskielioppi, kuten kielitieteilijä Noam Chomsky on esittänyt. Ihminen voi tutkia valaiden ääniä ja signaaleja muttei pysty tulkitsemaan niitä – tai ainakaan kokonaan tajuamaan, miten valas tulkitsee tai ymmärtää ne. Filosofin Ludwig Wittgensteinin esitti saman asian klassisella lauseellaan: ”Jos leijonat osaisivat puhua, emme ymmärtäisi niitä.” Kielitieteen selitysvaikutus kulttuurien ymmärtämisessä on siis kieltämättä iso.

Oma perspektiivini yllä mainittuihin sivilisaatioiden selittämisen tapoihin on monitieteisyysteetti. Tähän liittyvät kaikki aiemmat hypoteesit ja myös nationalismin teoria, tai vaikkapa sukupuolen, kielen ja kommunikaation tutkimus. Eryteisesti *British Cultural Studies* -traditio ja 1970-luvun Birminghamin koulukunnan tutkijat Stuart Hall, P. E. Thompson ja Raymond Williams veivät kulttuurintutkimusta tähän tieteidenväliseen suuntaan. Toby Millerin sanoin ”Cultural studies is a tendency across disciplines, rather than a discipline itself”.

Evoluutioteorian näkökulma

Myös evoluutioteoria on väistämättä mielenkiintoinen näkökulma ja haaste kulttuurien tutkimukselle, erityisesti hypoteeseja antavana vahvana teoriana. Lajien selviytymisstrategiat ovat monimuotoisia, ei siis vain eloonjäämistäistoa. Evoluutiossa selviytyminen on myös yhteistyötä, sopeutumista ja oppimista. Ihmisryhmien evoluutiossa tämä on tarkoittanut kahta strategiaa – eli tape-

taanko tuntematon vieras heti, uhkana, vai yrite-
täänkö häneen tutustua ja oppia jotain uutta. Sivi-
lisaatiot ja ryhmät, jotka ovat valmiita oppimaan
toisilta, lienevät kiistatta ihmisevoluution menes-
tyjiä. Myös pitkä tutkimustraditio ympäristön ja
perintötekijöiden vaikutuksesta osuu keskuste-
luun kulttuurin selitysmahdollisuuksista.

Itse siis kuulun niihin tutkijoihin, jotka pitävät
evoluutiopsykologiaa mielenkiintoisena, hyödyll-
isenä ja tärkeänä myös kulttuurin selittämislle:
kyse on ihmisen käyttäytymisen tutkimisesta. Ih-
misen käyttäytyminen heijastuu juuri kulttuuris-
sa, ja se myös vaikuttaa kult-
tuureihin.

30 vuotta sitten ilmesty-
nyt Edward O. Wilsonin teos
Sociobiology synnytti rajun
vastareaktion. Evoluutiopsy-
kologiassa oli sängen huono
maine, sillä juuri sosiobiolo-
gian vulgaarit muodot olivat
usein hypoteettisia, histo-
riattomia, rasistisia ja esimerkiksi naisvihamieli-
siä. Sosiobiologian nimissä mitattiin älykkyyseroja
eri ”rotujen” välillä, ja sukupuoliero korostui tut-
kimuksessa.

Silti kulttuuria monitieteisesti tutkittaessa
myös evoluutioteorian parhaiden perinteiden tar-
joamia hypoteeseja on syytä vakavasti hyödyntää.
Keskeinen ongelma evoluutioteorian ja kulttuuri-
selitysten yhdistelemisessä on toki se, että evoluu-
tio tapahtuu verraten hitaasti suhteessa sivilisaation
muutokseen. Täten, kun tutkitaan minkälaisiin olo-
suhteisiin ihmismieli ja kulttuuri tai sivilisaatiot ovat
sopeutuneet, näiden syklien erilaisuus on pidettä-
vä tarkasti mielessä, hypoteesejakin rakennettaessa.

Talous?

Evolutionaariset yhteiskuntateoriat, esimerkiksi
niin sanotut modernisaatioteoriat tai monet muut
marxilaisesta traditiosta nousevat tulkinnat, voisi-
vat myös olla alue- ja kulttuurintutkimuksen kan-
nalta sivilisaatioteorioita. Klassisen marxilaisen
historiallisen materialismin lähtökohtana oli, että
aineellinen tuotantotapa on ratkaiseva kaikkeen
muuhun nähden. Ihmisten poliittiset, moraaliset
ja kulttuuriset katsomukset nousevat tuotantota-
van perustalta. Tuotantosuhteiden kokonaisuus

Sivilisaatiot ja ryhmät, jotka ovat valmiita oppimaan toisilta, lienevät kiistatta ihmisevoluution menestyjiä.

määrittelee päällysrakennetta. Siksi kulttuuri ei
ollut ”tärkeä” tai kovin hyödyllinen tutkimuksen
kohde. Se edusti vain varjokuvia todellisuudesta,
heijastuksia perustasta.

Monille marxilaisuudesta kumpuaville
modernisaatio- ja kehitysteorioille – sekä useille
taloustieteen muillekin valtaviroille – kulttuuri ei
ollut kiinnostava lähtökohta. Sen selitysvaima tai
tutkiminen ei vain tuntunut kovin mielekkäältä.
Myös marxilaista yhteiskuntateoriaa uudistaneet
italialainen Antonio Gramsci ja brittiläinen
Michael Mann näkivät kulttuurin vain ideologian
ja hegemonian osana, sillä
ei ole siis varsinaista omaa
merkitystä. Mannin mukaan
kulttuurilla ei voi selittää
oikeastaan yhtään mitään.

Taloustieteen koulukun-
nat, kuten rationaalinen va-
linta tai peliteoria, taas ovat
olleet enemmän matematiik-
kaa kuin kulttuuri- tai ihmis-
tieteitä. Toki ihmisen käyttäytymisen epävarmuus
on kiinnostavaa taloustieteessä. Rationaalisen va-
linnan edustajat tekivät ennako-oletuksia ihmisen
asenteista ja tavoitteista. Kulttuuri on tällöin han-
kala ja monimutkaisesti mallinnettava ilmiö. Yksilö
on rationaalinen, jos hänellä on hyvin määritellyt ja
vakaat preferenssit. Kulttuuri aiheuttaa ikävää häi-
lyntää tämän tapaisissa tutkimusasetelmissä. Siksi
kulttuurin vaikutus ihmisluontoon oletetaan mie-
lellään passiivisena ja ikään kuin annettuna. Kult-
tuurinäkökulma antaa toki tutkimuskysymyksiä
myös taloustieteelle. Maailmassa on myös paljon
taloustieteellisiä ja muita yhteiskuntatieteellisiä
tutkimuksia, joissa vertaillaan ihmisten kulttuuri-
sidonnaista käyttäytymistä eri alueilla.

Ihmistieteiden vaikeus onkin se, miten saate-
taan yhteen materiaalsen maailman koettu ja ko-
keellinen sekä tietoisuuden vaikeasti mitattavat
(tai ei lainkaan mitattavat) abstraktiotasot. Siksi
kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden malleja on ko-
vin hankalaa popperilaisittain falsifoida tai testa-
ta. Monet ovatkin puhuneet tieteiden ”vaikeusjär-
jestyksestä”, jossa fysiikka ja esimerkiksi biologia
ovat lopulta ihmistieteitä ”helpompia” tieteenla-
jeja tai tieteen tyylejä.

Stereotypiat ja nationalismi

Palaan lopuksi kulttuurintutkimuksen esimerkkeihin stereotyypioiden ja nationalismin kautta. Niiden avulla voidaan sekä ymmärtää että selittää kulttuureja.

Antropologi Claude Lévi-Strauss on osoittanut, että ihmiset periaatteessa ajattelevat samanlaisten ajatusratojen mukaan, esimerkiksi kategorisoimalla ja käyttämällä vastapareja. Perusluokitteluihin liittyvät vastaparit hyvä–paha, tuttu–vieras, oikea–vasen, mies–nainen, hetero–homo, valkoinen–musta jne. Luokittelu jatkuu myös kulttuurissa ja sosiaalisissa yhteyksissä, kun luodaan vastapareja eurooppalainen–amerikkalainen, valkoinen–intiaani, klassinen–rock, vanha–uusi jne. Kun näitä vastakohtapareja aletaan arvottaa niin, että niihin liitetään ajatus ”oikeasta” ja ”vääristä” tai ”hyvästä” ja ”huonosta”, luokitteluun liittyy myös ajatus toisesta ja kategorisesti erilaisesta, jota ei sellaisenaan voida hyväksyä. Pahimmassa tapauksessa toisen tai vieraan edustaja ei voi olla tasa-arvoinen, ellei hän omaksu valtakulttuurin arvoja ja tule siten valtakulttuurin osaksi.

Stereotypia tarkoittaa lyhyesti yhteen liitettyjä kimppejä erilaisista ominaisuuksista, joiden avulla tuotetaan yksinkertaistettu mielikuva tai käsitys jostain asiasta (esimerkiksi ihmistyyppistä, yleisesti tunnetusta käyttäytymismallista tai luonnetyyppistä). Yleisiä stereotyyppisiä on vitsien tyhmä blondi – tai miksei myös päivystävä dosentti tai hajamielinen ja vähintään kolme kuukautta kesälomalla oleva professori. Eri maita ja kansallisuuksia koskevia stereotyyppioita ovat esimerkiksi itära skotti, laiska meksikolainen tai nahkahousuissa jodlaava itävaltalainen.

Nopean median sävyttämä aikamme on jakautunut entistä vahvemmin kahtia, eikä julkisuudessa kuulu riittävästi ääniä, jotka tekisivät selvän pesäeron esimerkiksi stereotyyppiseen rasismiin ja vihapuheeseen. Nationalismi sanana voidaan ymmärtää ahtaana stereotyyppisiä hyödyntävänä käsitteenä, jossa luodaan esimerkiksi yksilöotteisia viholliskuvia, tarkoituksella kontekstistaan ja historiastaan erotettuna. Itse tulkitsen nationalismin

Teoriana ja tutkimussuuntauksena nationalismi antaakin hyödyllisen näkökulman aikamme tärkeimpiin alue- ja kulttuurintutkimuksen kysymyksiin.

poliittisen yhteisön reseptinä, joka on kameleonttimaisesti pystynyt sopeutumaan myös globalisaation vauhtiin. Teoriana ja tutkimussuuntauksena nationalismi antaakin hyödyllisen näkökulman aikamme tärkeimpiin alue- ja kulttuurintutkimuksen kysymyksiin.

Olen päässyt viime aikoina tutustumaan uudenlaisiin aineistoihin, joissa näitä perinteisiä kysymyksiä voi avata tuoreesta nationalismin ja kulttuurintutkimuksen perspektiivistä. Suomen Akatemian rahoittamassa konsortiossa tutkimme sosiaalisen median mahdollisuuksia monista näkökulmista. Suomi24 on maamme suurin aihekeskeinen verkkofoorumi, joka on käytössämme FIN-CLARIN kielipankin kautta. Maailman mitassakin ainutlaatuinen kansallinen aineisto sisältää 15 vuoden verkkokeskustelut, yhteensä 70 miljoonaa viestiä. Nationalismin tutkijana minua kiinnostaa nähdä tuosta aineistosta, millainen muutos esimerkiksi maahanmuuttokeskustelussa on tapahtunut viime syksyn pakolaiskriisin jälkeen.

Aineistosta voi kehittämillämme menetelmillä löytää muutosta ja sitä voidaan avata useilla tavoilla. Katsomme esimerkiksi riittävällä määrällä termejä, viekö hypoteesi oikeaan suuntaan. Jos näyttää, että vie, tarkennamme analyysia ja teemme lisää tutkimuskysymyksiä. Tai jos näyttää, että hypoteesi ei toimi, se unohdetaan – tai sitten etsimme paremman kysymyksen ja termistön ja koetamme taas uudestaan. Tällainen sosiaalisen median *big data* soveltuu hyvin juuri alueellisten ja kansallisten stereotyyppien tutkimiseen.

Internet-aineistoihin ja sosiaaliseen mediaan liittyy myös laajempi yhteiskuntateoreettinen kysymys: elämmekö parhaillaan aikakautta, joka muistetaan myöhemmin uuden ajan alkuna?

Historioitsija Reinhart Koselleck on luonut käsitteen nimeltä *Sattelzeit*, eli satula-aika. Sen mukaan on olemassa historiallisia kausia, jolloin käsitteet muuttuvat toisenlaisiksi. Yksi tyyppillinen tällainen kausi on 1700-luvun loppu ja siitä syntynyt uusi modernin aikakausi, jolloin muodostui kansakunnan tapaisia uusia käsitteitä.

Oma hypoteesini on, että internet-aikana, viimeiset 20 vuotta, on tapahtunut jotain vastaavaa. Historiankirjoittajat näkevät ehkä myöhemmin, että 2000-luvun alusta alkoi murros, jolloin käsitteet muuttuivat. Nationalismin teoriaan Benedict Andersonin tuoma termi anonyymi yhteisöllisyys kuvastaa sitä, miten tiedotusvälineiden kautta aika sai uusia merkityksiä – samanaikaisuuden ja uuden nopeuden – eräänlaisen monikkojen maailman. Internetin aikakausi edustaa valtavaa muutosta. Perinteisestä kollektiivisesta toiminnasta on tulossa kommunikatiivista toimintaa, joka mahdollistaa identiteettien nopeita muutoksia ja myös useita samanaikaisia identiteettejä. Tässä olemme lähellä suursivilisaatioteoreetikkojen esittämiä kulttuurien selityksiä. Ehkä 200-vuotinen nationalismin aikakausi on muuttumassa joksikin muuksi ja ihmiskunta on huomaamattamme siirtynyt verkon ja uuden kommunikaation luomaan aikakauteen.

Lopuksi palaan vielä kysymykseen, mitä kulttuurilla voi selittää. Ilman alueiden ja kulttuurien ymmärtämistä, emme voi selittää itseämme maailmassa. Näkemykseni mukaan alue- ja kulttuurintutkimus ahtaasti disiplinaariseen ymmärrettynä liittyy sivilisaatioteoriajatkumoon. Tänä päivänä alue- ja kulttuurintutkimus on ehdottomasti tieteidenvälistä ja käyttää apunaan monia yleisen tieteen historian teoreettisia lähtökohtia. Kulttuurintutkimuksen näkökulmalla voi parhaiten selittää esimerkiksi, mitä ovat amerikkalaisuus, eurooppalaisuus ja vaikkapa afrikkalaisuus tai islam. Siis jos näitä on hyödyllistä selittää tai ylipäätään halutaan selittää (ja kuitenkin kovin monet joka tapauksessa selittävät). Siksi alueita on tutkittava kulttuurireina ja mielellään monitieteisesti useiden tulevaisuuden oppituolien voimin.

Alussa mainitsin painovoima-aaltojen havainnoinnista. Fysikaaliset ilmiöt ympäröivät meitä koko ajan. Jokapäiväinen puheemme on mekaanista paineaaltojen liikettä ilmassa, jota tuotamme suullamme, ja jonka muut – osin kulttuurisesti – korvien ja aivojen yhteistyöllä ymmärtävät, hie-

rarkkisen järjestelmän kautta. Tämä prosessi on huimaava, kun sitä vakavasti pohtii.

Sama prosessi on myös inhimillisen kulttuurin tutkimushaaste ja perusvoima. Ihmisäivot kun lienee edelleen monimutkaisin universumista löydetty rakenne. Useissa yhteyksissä on esitetty ajatus, että ihmisessä ja ihmisen luomassa kulttuurissa universumi on tullut tietoiseksi itsestään.

Tästä tieteessäkin lopulta on kysymys: oman itsemme ja kulttuurimme ymmärtämisestä ja selittämisestä.

KIRJALLISUUTTA

- Acemoglu, Daron ja Robinson, James A. (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Publishers.
- Anderson, Benedict (1991) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Diamond, Jared (2004). *Tykit, taudit ja teräs: Ihmisen yhteiskuntien kohtalot*. Terra Cognita.
- Harari, Yuval Noah (2016) *Sapiens: ihmisen lyhyt historia*. Bazar.
- Haya de la Torre, Victor R. (1957) *Toynbee frente a los panoramas de historia*. Coepla.
- Huntington, Samuel (1996) *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon & Schuster.
- Koselleck, Reinhart (2002) *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. Stanford University Press.
- Mann, Michael (2012) *The Sources of Social Power: Volume 3, Global Empires and Revolution, 1890–1945*. Cambridge University Press.
- Miller, Toby (2001) "What It Is and What It Isn't: Cultural Studies Meets Graduate-Student Labor". *Yale Journal of Law & the Humanities*: Vol. 13: 3.
- Sapir, E. (1929) "The status of linguistics as a science". *Language* 5. 207–214. Julkaistu uudelleen teoksessa *The selected writings of Edward Sapir in language, culture, and personality*, toim. D. G. Mandelbaum, 160–166. University of California Press.
- Spengler, Oswald (2002) *Länsimaiden perikato: Maailmanhistorian morfologian ääriä* (Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte, 1918, 1922.). 5. painos (1. painos 1961). Tammi.
- Toynbee, Arnold (1972) *Study of History*. Oxford University Press.
- Vasconcelos, José (1925) *La raza Cósmica*. Agencia Mundial de Librería.
- Whorf, B. L. (1956) "Science and linguistics". *Technology Review* 42: 227–231, 247–248. Julkaistu uudelleen teoksessa: *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*, toim. J. B. Carroll, 207–219. The Technology Press of MIT/New York.
- Wilson, Edward O. (1975) *Sociobiology: a new synthesis*. Harvard University Press.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston alue- ja kulttuurin tutkimuksen professori.